

«ՍԱՍՆԱ ԾՈՒՆԵՐ» ԷՊՈՍԸ՝ ԻՐՐԵԻ ԱՐԵԻԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ԴԻՅԱՊԱՏՈՒՄ

«Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը, իբրեւ դիցաբանական խորհրդանիշների համակարգ, սկզբնավորվել է ընդհանուր ենթագիտակցական մտածողության շրջանում, երբ երկիրն ու երկինքն անբաժան էին: Այս է պատճառը, որ դիցապատումի հետնախորքում թաքնված է տիեզերագիտական, աստղագիտական դիցաբանությունը:

Դիցապատումը հյուսվել է տարբեր դարաշրջաններում, սակայն նրա հիմքում ընդհանուր ենթագիտակցական մտածողության ծնունդ դիտարկվող խորհրդանիշների համակարգն է, որի շնորհիվ աշխարհը (նաեւ երկինքը) արտացոլվում է ամբողջական եւ հարաժամանակյա:

Դիցապատումի ճյուղերում նկատելի է խորհրդանիշների միեւնոյն համակարգը, որից ծնունդ առած աշխարհաճանաչման առանցքում տոհմի գաղափարն է:

Դյուցազներգությունը ձեւավորվել է ըստ հավատամքային համակարգի, ինչը «Սասնա ծռեր»-ի պարագայում արեւապաշտությունն է:

«Դյուցազներգությունը պատմում է աստվածների, ոգիների, իրենց ծագմամբ աստվածների հետ կապված հերոսների, նախնիների, աշխարհի ստեղծմանը ուղղակի եւ անուղղակի մասնակիցների, աշխարհի բնական եւ մշակութային տարրերի մասին»,—գրում է Ն. Մելետինսկին²:

Հերոսը եւ տոհմը պատկերվում են որպես պաշտամունքի կենդանի կամ բույս հանդիսացող նախահոր հավատալիքների շրջանակում:

^{1*} Ստացվել է՝ 20.11.2023, գրախոսվել է՝ 5.12.2023:

էլ. հասցե՝ usatenn@rambler.ru:

² Ску Е. Мелетинский, «Происхождение героического эпоса», Москва, 2004, էջ 15:

Բախումն ընթանում է տոհմի եւ հակառակ տոհմի, հերոսների եւ խթոնիկ ուժերի միջեւ: Պատմական ժամանակը տարրալուծվում է առասպելական ժամանակի մեջ:

Առասպելականը կլանում է պատմական դարաշրջանները: Ամեն ինչ ենթարկվում է առասպելականի տրամաբանությանը: Մեկ տոհմի եւ նրան հակադիր տոհմի մեջ խտացվում են պատմական դարաշրջանների հակադրությունները: Խթոնիկ ուժերի դեմ պայքարը հետագայում իմաստավորվում է որպես թշնամիների դեմ պայքար (առասպելականի եւ պատմականի կապը):

Խորհրդանշանային տիպաբանությունը, ըստ Մելետինսկու, հերոսների կենսագրությունը բաժանում է հետեւյալ բաղադրիչ օղակների՝ հրաշալի ծնունդ, անվանադրություն, հեքիաթային ձիու սանձահարում, հերոսական հարսնախոսություն:

Դյուցազնավեպի առաջացման պատմական դպրոցի ներկայացուցիչների այն պնդումները, թե պատմական դեպքերն ու դեմքերն են ընկած էպոսի պատումի հիմքում եւ վերջում միայն «օգնության են գալիս» առասպելական իրադարձությունները եւ հերոսները, չեն համապատասխանում իրականությանը: Բոլոր դեպքերում դիցապատումը հավատարիմ է մնում առասպելական դիպաշարային եւ խորհրդանշանային պատմողական կաղապարներին:

Դիցապատումը խոսքային եւ երգային կոթող է: Այն երգել են քրմերը՝ պաշտամունքային հիմների նմանությամբ:

Դիցաբանության ծիսական դպրոցի ներկայացուցիչ Ռեզլանը դյուցազնավեպում, առասպելում տեսնում է միայն ծիսական տարրեր, ինչպես նաեւ աստծու եւ հերոսի նույնականությունը:

«Սասնա ծռեր» դյուցազնավեպի չորս ճյուղերի հերոսներն աստվածներ են: «Եթե անհետացող կրոնների աստվածները չեն մեռնում, վերափոխվում են ժողովրդական ստեղծագործության հերոսների... մնում են նրանց փոխարինող միջերը»,— գրում է Ժ. Դյումեզիլը³:

«Սասնա ծռեր» դիցապատումում աստվածները վերափոխվել են հերոսների, սակայն դավանապաշտությունը, որն արեւապաշտությունն է, մնացել է անփոփոխ: Դիցապատումն ամբողջությամբ արելի առասպելի պատում է: Թերեւս ակնհայտ է Միթրայի հետ Մեծ եւ Փոքր Մհերների կա-

³ Ску Дж. Дюмезиль, Осетинский эпос и мифология, Москва, 1976, էջ 50:

պը, որը նկատել է Գարեգին Սրվանձտյանը: Միթրան հայկական դիցաբանությանն է անցել Միհր, Մհեր տարբերակներով: Նա Ավեստայում արեւի աստվածն է: «Մեծ Մհերի եւ Փոքր Մհերի ճյուղերի հիմքում ընկած են հին հայկական եւ հնդիրանական երկնային լույսի եւ Արեգակի աստված Միհրի (Միթրա) առասպելաբանական թեմայի բաղադրիչները՝ զուգորդված ժայռում փակված հերոսների տեղական հնագույն առասպելին»⁴:

Բացի Մեծ եւ Փոքր Մհերներից՝ «Սասնա ծռեր»-ի առաջին եւ երրորդ ճյուղերի հերոսները եւս արեւի առասպելի անձնավորում են: Սա մեզ մղում է դուցազնավեպի ծննդյան ակունքները որոնելու արեւի պաշտամունքի եւ հատկապես միթրայականության դարաշրջաններում:

Միթրան կապված է արեւին եւ ջրին: «Սասնա ծռեր»-ում տիեզերքի արարման նախապայմանն արեւի եւ ջրի միասնությունն է: Զրից են ծնվել առաջին ճյուղի հերոսներ Սանասարն ու Բաղդասարը՝ երկվորյակ աստված-եղբայրները: Ըստ առասպելների՝ կյանքն առաջացել է սկզբնական ջրերից: «Ռիգվեդա»-ում ջուրը գոյության կրողն է: Սանասարն իր ուժը, ձին եւ զենքը դուրս է բերում ծովի հատակից: Դավիթը հզորանում է՝ Կաթնաղբյուրի ջուրը խմելով եւ այդ ջրում լողանալով: Զրային հրաշալի աղբյուրի թեման բնորոշ է թե՛ հայկական եւ թե՛ վրացական դիցապատումներին: Նարտական դուցազնավեպում սերնդի նախամայրը Զերասանն է՝ ջրային թագավորության տիրոջ դուստրը: Ուրիզմազն ու Խամիցը մանկությունն անցկացնում են ծովում՝ մայրական գյուղում:

Արեւը, ըստ հայկական հավատալիքների, ելնում է Վանա լճից: Վեդայական կրակի աստված Ագնին թաքնվում է ջրերում: Զրի պաշտամունքի խորհուրդ ունի նրա ամին Սասնա բերդի կառուցումը: Զրի եւ կրակի դաշինքի հիմքում նրանց մաքրագործող զորությունն է:

«Սասնա ծռեր» դիցապատումը Սասունը ներկայացնում է արեւով (հրով) եւ ջրով մաքրագործված երկիր, սրբագործված աշխարհ:

«Սասնա ծռեր»-ի առաջին ճյուղն արձագանքում է աշխարհաստեղծման կարգերին ու օրենքներին: Նրա հիմքում երկվորյակների առասպելն է: «Ոչ մի տեղ երկվորյակ աստվածների պաշտամունքն այնպիսի զարգացման չի հասել եւ այն աստիճանի չի տարածվել, որքան հնդեւրոպական ժողովուրդների մեջ»,— գրում է Լ. Շտերնբերգը⁵:

⁴ ՀՍՀ, հտ. 10, էջ 197:

⁵ Л. ШТЕРНБЕРГ, Первобытная религия в свете этнографии, Ленинград, 1936, էջ 74:

Կարելի է ենթադրել, որ առասպելական երկվորյակների կենդանի օրինակը Մասիսի գագաթներն են, որոնցից առաջացել են դիցապատումի առաջին ճյուղի հերոսների անունները՝ Սանասար եւ Բաղդասար (Սան-ա-սար եւ Բաղդ-ա-սար, սան-սուրբ եւ բաղդ-հատած): Արտագաղթելով Հայկական լեռնաշխարհից՝ հնդեւրոպական խմբերը տարածել են երկվորյակների առասպելը: Երկվորյակներ են Որմիզդը եւ Ահրիմանը (Իրան), Միտրան եւ Վարունան (Ռիգվեդա), Ռոմուլը եւ Ռեմը (Հռոմ), Խուրին եւ Շերին (խուրիական), Նակուլան եւ Սախադեւան (Հնդկաստան), Վալիգորը եւ Վիլվիգուբը (սլավոն.), Ապոլլոնը եւ Արտեմիսը (հուն.), Բալդուրը եւ Գեդուրը (գերմ.), Յանուսը եւ Յանան (հին իտալ.) եւ այլն:

Ի. Դյակոնովը⁶ երկվորյակների բազմությունը համարում է հակադիր մտածողության հետեւանք:

Ժ. Դյումեզիլը «Առասպել եւ դիցապատում» աշխատության մեջ նշում է, որ երկվորյակների պաշտամունքը լայն տեղ է գրավել հին ժողովուրդների կրոններում: Դիցաբանները խնդիր են դնում երկվորյակ աստվածների հարցը լուծել արեւային առասպելի կամ ընդհանրապես երկնային երեւույթների շրջանակում: Հենց այս ուղեգծում պետք է դիտարկել մեր դյուցազներգության առաջին ճյուղը: Երկվորյակ եղբայրների մեջ մեկը գերակա դիրքում է («Սասնա ծռեր»-ում՝ Սանասարը), որն արեւ-լուսին հակադրության մեջ մարմնավորում է արեւը: Ս. Տոլստոյը, հանձինս երկվորյակների, տեսնում է երկու պաշտամունքային նախնիների վերաբերյալ պատկերացումները, որոնք փոխարինում են մայրիշխանության տոհմաբանական առասպելին:

Այժմ փորձենք ներկայացնել Սասուն տեղանվան նշանակությունը:

Սասունը լեռնային երկիր է, ինչը նշանակում է, որ այն աստվածների երկիր է: Հնդկական դիցաբանության մեջ Շիվին բնակվում է լեռներում եւ անտառներում:

Սասուն անվան բացատրությունը թերեւս կարելի է կապել կորեական սասու բառի հետ, որ նշանակում է չորս սուրբ կենդանի, ոգի, որոնք աշխարհի պահապաններն են: Սասունը բարձրագույն է եւ կարող է դիտվել որպես ոգիների միջոցով աշխարհի կողմերը հսկող: Հիշատակված բառարանում հանդիպում է սանսին բառը՝ լեռների ոգի նշանակությամբ:

⁶ И. Дяконов, Архаические мифы Востока и Запада, Москва, 1990, էջ 152:

Տեղանունների հեռավոր փոխառությունները բացառել չի կարելի: Մարութա սարի անունը փոխառություն է հնդկական դիցաբանությունից, որտեղ այն քամու, բքի, ամպրոպի ու կայծակի աստվածությունն է:

Էպոսի ճյուղերի շորս թիվը պետք է նշանակի, որ յուրաքանչյուրի հսկողության տակ է աշխարհի մեկ կողմը (ճյուղի հերոսի գործունեության մասին): «Սասնա ծռեր» դիցապատումն արեւապաշտական համակարգ է՝ արեւի առասպելը մարմնավորող շորս ճյուղերի դից-հերոսներով:

Սանասարը երկվորյակների առասպելում արեւ-լուսին հակադրության առաջին կողմն է (արեւ): Նրա՝ որպես արեւի հերոսի ճանաչմանը կօգնի համեմատությունը նարտական դիցապատումի հերոս Սոգիրիկոյի հետ: Սոգիրիկոն արեւային հերոս է, որն իր հարսնացուին որոնում է երկաթե ամրոցում: Սանասարն իր հարսնացուին որոնում է Պղնձե քաղաքում՝ (մի դեպքում երկաթե, մյուս դեպքում՝ պղնձե): Սոգիրիկոյի՝ երկաթե ամրոցում ապրող հարսնացուն արեւի դուստր է: Պղնձե քաղաքում ապրող Դեղձունը զուգահեռաբար արեւի դուստր է: «Պղնձե»-ն հենց արեւի (արեւագույն) քաղաքն է: Դեղձուն անունը արեւագույն է նշանակում: «Քառասուն ճյուղ ծամ»-ը արեւի շողերի առատությունն է վկայում: Դեղձունը երկնային կրակի մարմնավորումն է: Հիշենք, որ հայկական դիցաբանության մեջ կրակ-կին է Ծովինարը, չնայած նրա անունը կապված է ծովին: Նա ամպրոպի ոգին է, կայծակի եւ արշալույսի մարմնավորումը: Ծովինարն արեւի եւ կայծակի աստվածուհին է, ամպրոպի ժամանակ կրակե ձիու վրա է (մայրիշխանության ժամանակների Վահագն է): Կրակի հատկանիշները, ինչպես տեսնում ենք, Ծովինարից անցնում են Դեղձունին:

Անցնենք Մեծ Մհերի ճյուղին:

Միհրը եւ Մհերը, ինչպես վերելում նշեցինք, առաջացել են Միթրա անունից: Միհրը հայոց երկնային լույսի եւ արեգակի աստվածն է՝ Արամազդի որդին: Մեծ եւ Փոքր Մհերների ճյուղերը վկայում են, որ մեր դուցազնավեպի ստեղծման դարաշրջաններից մեկը Միհրի պաշտամունքի դարաշրջանն է:

Լ. Դհարը «Մահաբհարաթան» գնահատում է որպես արեւային առասպելի համակարգ: Նույնը մեզ համար «Սասնա ծռեր» դուցազնավեպն է:

Արեւի պաշտամունքը, ըստ մասնագետների, առավել տարածված է հնդեւրոպական ժողովուրդների դիցաբանության մեջ: Հայաստանում արեւի պաշտամունքի վկաներն են արեւի տաճարներն ու սյուները (Նեմրուծի, Քարահունջի եւ այլն): Արեւին նվիրված ծիսակատարությունները

սրբագործում են աշխարհը, կյանքը: Կրոնական արարողություններով մաքրագործումը կատարվում է նաեւ ջրով (առաջինն օգտագործվել է կրակը): Սասնա հերոսները սրբագործված մարդիկ են: Սրբագործված է երկիր Նաիրին՝ հրի եւ ջրի երկիր:

Մեծ Մհերի ճյուղում իրադարձությունների մեջ առանձնանում են առյուծի դեմ կռիվը եւ ուշ տարիքում զավակ ունենալը:

Դիցաբանության մեջ առյուծն արեւի անձնավորումն է: Սակայն մեծ Մհերն սպանում է առյուծին, որը փակել էր հացի ճանապարհը, եւ ստանում «առյուծաձեւ» մականունը (առյուծը պալատների, թագերի, դամբարանների, դարպասների պահապանն է):

Մեծ Մհերը նման է աստվածաշնչյան Սամսոնին, որը պատռում է առյուծի երախը: Մեծ Մհերի առյուծաձեւ որակումը նշանակում է արեւն անձնավորող, աստվածային, արեւային լիցքերի կրող եւ ոչ առյուծ ձեւող կամ առյուծի ձեւ ունեցող, առյուծանման, ինչպես մինչեւ այժմ մեկնաբանվել է: Արեւ-արքայի Նեմրուծի սրբավայրում թագավորության զինանշանի վրա առյուծն է: Զրադաշտական կրոնում առյուծը դիտվել է հարության եւ սրբազան կրակի խորհրդանիշ:

Մեծ Մհերը զավակ է ունենում Աստծու հետ կապած պայմանով, որից հետո ինքն ու կինը հեռանում են կյանքից: Սա հրաշագործ ծննդյան առասպելական արձագանքն է:

Ամիրանին եւս ծեր ծնողների զավակ է:

Դիցապատումի ամենաընդարձակ ճյուղը Դավթինն է:

Դավթին արեւամանուկ է: Նա փոքր հասակում կռվում է արեւի շողերի դեմ (արեւամանուկը երեք օրվա անհաջող որսից հետո որոշում է սպանել արեւին):

Նրա զենքը թուր կեծակին է: Միթրան եւս սուր է կրում:

Նարտական դյուցազնավեպում Բատրազին անվանում են աստված-սուր, ինչը կարելի է ասել Դավթի մասին: Վահագնից շատ բան է փոխանցվել Դավթին: Դավթին մանուկ ժամանակ թրծում են կրակի վրա, ինչի խորհուրդն անմահության ձեռքբերումն է: Հունական դիցաբանության մեջ Աքիլլեսի մայրն է գիշերները որդուն թրծում կրակի վրա:

Միթրայի գաղտնածիսություններին նվիրված արարողությունների ընթացքում անց էին կացնում փորձություններ կրակի միջոցով:

Մեկ ընդհանրացում՝ հայկական դյուցազնավեպում առկա բոլոր կենդանիները՝ ձի, ցուլ, առյուծ, առնշուփյուն ունեն արեւի առասպելի հետ:

Այսպես՝ ձիերը զուգորդվում են արեւի եւ աստվածների հետ: Թեւավոր ձին արեւի եւ հոգեւորի խորհրդանիշն է: Զին զուգորդվում է բքի, կրակի, հոսող ջրի, ալիքների տարերային ուժի հետ: Զիերը տանում են արեւի սկավառակը: Հաճախ փոխադրամիջոցը, որում ընթանում է արեւը, ձգում են ոսկե կամ սպիտակ ձիերը:

Յուլը կենտրոնական տեղ է գրավում Միթրայի պաշտամունքում: Միթրան կրում է սուր եւ ընթանում է Աֆրոդիտեի ցուլի վրա: Ծիսական տոների ընթացքում արեւի աստված Միթրայի պատվին ցուլ էին զոհում: Յուլն աստվածային զորութեան խորհրդանշան է՝ կապված արեւի, լուսնի, քամու, երկնքի աստվածների հետ: Հստ դիցաբանների՝ ցուլը ներկայացնում է արեւն ու լուսինը, հողն ու երկինքը, մայրիշխանությունը եւ հայրիշխանությունը, մահն ու վերածնունդը:

Արեւի սկավառակն առաջ են տանում նաեւ առյուծները: Եգիպտական արեւի աստվածը նստած է առյուծի վրա: Հռոմում կային Միթրայի քանդակներ՝ առյուծի դեմքով: Միթրան, առյուծի տեսք ստանալով, հարձակվում է ցուլի վրա՝ որսալով նրա առջեւի թաթերը: Եգիպտոսում պատժող աստվածուհի Սեկիմետը պատկերված է առյուծի տեսքով՝ խորհրդանշելով արեւի այրող շոգը: Առյուծն աստվածային, արեւային լիցքերի կրողն է՝ թագավորական իշխանության խորհրդանիշ: Այն արեւն անձնավորող հիմնական կերպարանքն է:

Արեւի լույսի պաշտամունքը «Սասնա ծռեր»-ի գաղափարական գլխավոր հանգույցն է: Արեւի լույսը տիեզերական կարգի եւ արդարության խորհրդանիշն է: Միհրը սպանում է տիեզերական քառսը ներկայացնող ցլին, Մեծ Մհերը՝ մահաբեր սեւ ցլին:

Ընդհանուր ենթագիտակցությամբ ծնունդ առած խորհրդանիշների համակարգը, որի վրա հիմնված է դյուցազնավեպը, բոլոր ուժերի դեմ պայքարն ամբողջացնում է որպես թշնամիների դեմ պայքար:

Ընդհանուր ենթագիտակցական խորհրդանիշների համակարգի վրա հիմնված դյուցազնավեպի առանձնահատկությունն է չար ուժերի դեմ պայքարը ներկայացնել պատմական գունավորումով, պատմական դեպքերի տիպական անդրադարձերով: Առասպելականը եւ պատմականը մշտապես միահյուսված են, որը դյուցազնավեպի առանցքն է:

Ընդհանուր անգիտակցականն է հիմք դրել հետագա ձեւավորում ստացած ազգային ոգուն, որն ամբողջական ձեւավորում է գտել դյուցազնավեպում: Այստեղ ցեղային մտածողությունը հաստատում է իր

վերջնական սահմանները, որոնք հետագայում դառնում են ազգային մտածողության ատաղձը:

Դյուցազնավեպն ազգային ոգու եւ մտածողության համապարփակ դրսևորումն է: Մեր արեւապաշտական դիցապատումն արտահայտում է մեր ցեղային ուժի զորությունը: Դյուցազնավեպն իր ընդհանուր ենթագիտակցական խորհրդանշանային համակարգով սկզբնավորել է մեր ցեղային, ապա եւ ազգային ոգու ճարտարապետությունը: Նման խորհրդանշանային դաշտում ձին նախնի է՝ կռվի ծրագիր կազմող: Քուռկիկ Զալալին մեր դյուցազնավեպում գործող հերոս է: Ձենով Հովանն ամպրոպի աստված է, ինչը հաստատում է նրա ձայնը: Դավթի խորհրդատու պառավ կինը երբեմնի հողի աստվածուհին է: Նա եղել է նաեւ կրակի պահապանը:

Դյուցազնավեպը մարդկության ապագայի նախագիծն է՝ ձևավորված տոհմատիրության շրջանում:

«Սասնա ծռեր»-ի վերջին ճյուղը Փոքր Մհերի ճյուղն է, որտեղ ավելի տեսանելի է հերոսի՝ նախկինում արեւի աստված լինելու հանգամանքը: Թափառող Փոքր Մհերն անձնավորում է արեւը, որը, հանգիստ առնելով, կրկին դուրս է գալիս ճամփորդելու: Սա անհետացող եւ վերադարձող արեւային աստվածության օրվա բոլորաշրջանն է: Հեռացումն ու վերադարձը օրվա տեւողությունից կարող են ավելի երկարաձգվել: Փոքր Մհերի՝ Ժայռի մեջ փակվելը արեւի երկար ժամանակով հեռանալն է՝ պայմանավորված աշխարհի վերափոխմամբ: Փոքր Մհերն աշխարհի բարեփոխման, բարեշրջման առասպելի կրողն է:

Մհերի դուռ քարայրում պահվում է անշեջ ճրագը, ինչն արեւի խորհրդանիշն է:

Վեդաներից հայտնի են Վիշնուի՝ որպես արեւի տարբերակի, թափառումները: Թափառող հերոսի պատմությունը Զ. Քեմպբելը հանգեցնում է իրադարձությունների հետեւյալ շղթային. տանից հեռացում, գերբնական օգնության ստացում, գաղտնիքին իրազեկման փորձություններ, կախարդական ուժին տիրանալ եւ վերադարձ: «Ողիսական»-ը, «Ռամայանա»-ն, «Գիլգամեշ»-ը խմբավորվում են որպես որոնումների ստեղծագործություններ, որոնց դիպաշարի առանցքում թափառումներն են, կորած ընկերոջ, հարսնացուի, տան որոնումը: Փոքր Մհերը որոնում է հորը: Զճանաչելով միմյանց՝ նրանք կռվում են: Սա դիցավեպերում տարածված ծիսական-առասպելական թեմա է: Հունական դիցաբանության մեջ կռվող

կողմեր են հայր աստվածն ու զավակները: Փոքր Մհերը լուծում է Դավթի սպանության վրեժը: Ամիրանիի քաջագործությունը հոր վրեժի լուծումն է:

«Սասնա ծռեր»-ի առասպելական բովանդակության շերտերը բազմազան են՝ կապված արեւի պաշտամունքի հետ: Արեւի առասպելը դիցապատումում ամենալայն բացահայտում է ստանում Փոքր Մհերի կերպարում: Նա ժառանգել է Միթրայի բնորոշ գծերը, որոնցից է երկրորդ գալուստը աշխարհ, երբ այն ազատվելու է չար ոգիներից ու մահից, ստեղծվելու է երկրային երանելի թագավորություն: Աշխարհը պետք է հրով մաքրագործվի ու նորոգվի: Փոքր Մհերն իր ձիով ապաստանում է քարայրում, որտեղ ծնվել է Միթրան: Քարայրը սրբավայրի խորհուրդ է ստացել: Արեւի աստվածուհի Ամարերասուն (Ճապոնիա) թաքնվում է քարայրում:

Մհերին ծնողների ձայնն է հուշել մեկուսացման վայրը, եւ այնտեղ է նրան ուղեկցել ազուավը, որի համար վայրն անվանվել է Ազուավաքար: Միթրայականության մեջ ազուավը համարվել է կրակը պաշտպանող սրբազան թռչուն: Պատահական չէ, որ Ազուավաքարում կա մշտավառ ճրագ: Հայտնի է, որ ազուավը Հյուսիսային Ամերիկայի որոշ ժողովուրդների առասպելներում կենտրոնական տեղ է գրավում նախ եւ առաջ որպես նախնի եւ կախարդ, ապա՝ ծայրագույն հոգեւոր պետ, որից սկիզբ են առել մարդիկ: Հյուսիսային Ամերիկայում ազուավը հանդես է գալիս ցեղի նախահոր, կրոնական պաշտամունքի առարկա դարձած, կախարդական գործություն ունեցող թռչունի դերում: Կորյակների բանահյուսության մեջ ազուավը նախահայր է, ցեղային նախնի, առաջնորդ, ցեղապետ: Ազուավը երկարակեցություն է պարգևում: Առասպելներ են շրջանառվում ազուավի «հերոսական» մանկության եւ թափառումների վերաբերյալ: Ազուավաքարը (ազուավը) իր դիցաբանական դերերով Փոքր Մհերին կապում է նախահոր, պաշտամունքային նախնու, ցեղի առաջնորդի հետ: Թափառումների առասպելը բնորոշ է նաեւ Փոքր Մհերին:

Այսպիսով՝ Մհերը աշխարհ դուրս գալուց առաջ պետք է դարձ կատարի դեպի աշխարհի նախնական, ստեղծարար շրջանը՝ վերականգնելու արդարությունը: Միայն այս պայմանով Փոքր Մհերը մեկուսացումից դուրս կգա (արեւը կմտնի իր մեծ պտտաշրջանը):

Ազուավը չուկոտական դիցաբանության մեջ լույսի նվաճողն է:

Փոքր Մհերը մարդկանց լույս բերողն է եւ լույսի պահապանը: Նրա քարայրում վառվում է հավիտենական ճրագը, որը խորհրդանշում է ոգի,

ճշմարտություն, խելք, կյանք, որոնք զուգորդվում են լույսի հետ: Ճրագն օգտագործում էին բարի ոգիներին կանչելու համար:

Ազոավն արեւի խորհրդանիշն է, Ապոլլոնի եւ Աֆինա աստվածուհու լրաբերը: Զինաստանում արեւի խորհրդանշանը կարմիր սկավառակն է՝ երեքոտանի ազոավի պատկերով, ինչը մատնանշում է օրվա ընթացքում արեւի երեք դիրքերը՝ արեւածագ, գագաթնակետ, արեւամուտ: Եգիպտոսի արեւի աստվածներից Կերպին ծագող արեւն է, Գորը՝ ցերեկվա, Ռան՝ բարձրակետի, Օսիրիսը՝ մայր մտնող:

Հայկական դիցապատումում Սանասարը եւ Բաղդասարը արեւածագի արեւն են, Մեծ Մհերն ու Դավիթը՝ բարձրակետի արեւը, իսկ Փոքր Մհերը մայրամուտի արեւն է:

Փոքր Մհերի քարայրը տիեզերքի պատկերն է: Նրա ներսում տիեզերական տարերքների եւ կողմերի խորհրդանիշներն են: Տիեզերքը քարանձավի հետ էին համեմատում պլութագորականները եւ Պլատոնը:

Թափառողի առասպելն առաջինն է, եւ դյուցազնավեպում Փոքր Մհերի ճյուղը կարող էր լինել առաջինը:

Սակայն Փոքր Մհերի ճյուղը վերջինն է, որպեսզի, կրկնելով Միթրայի երկրորդ գալստյան առասպելը, մատնանշվի տիեզերական կարգի վերականգնման ուղին:

Եւ վերջում՝ Փոքր Մհերի (եւ Մասիսի ստորոտում Արտավազդի) փակվելը անգիր (բանավոր), (առասպելի) դարաշրջանների ավարտ է նշանակում:

Դիցավեպն ավետում է իր դարաշրջանի ավարտը (որպես բանավոր ստեղծագործություն), միաժամանակ գրավոր՝ քրիստոնեական դարաշրջանի սկիզբը, որի խորհրդանշային համակարգն իրեն զգալ է տալիս հենց դիցավեպում՝ միավորելով Միթրայի, ապա եւ Քրիստոսի երկրորդ գալստյան համամարդկային սպասումը:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Դիցավեպ, Միթրա, Միհր, Մհեր, առյուծաձեւ:

РЕЗЮМЕ

Эпос «Сасна Црер» — это солнцепоклонническая система, герои которого являются воплощением солнечного мира. Действие эпоса в основном происходило в эпоху культа Митры. Два его героя, Большой и Малый Мгер, генеалогически связаны с богом Митрой. Идеалы Малого Мгера, выходящего из пещеры, восходят к идеологии, связанной со вторым пришествием Митры. Защита огня и воды начинается с первой ветви, в основе которой лежит миф о близнецах. Санасар и Багдасар — восходящее солнце, Большой Мгер и Давид — высшая точка, Малый Мгер — заходящее солнце. Герой последней ветви эпоса уединяется в Агравакаре (Вороний Камень). Ворон — символ солнца в мифологии. Это тотем — прародитель племени. Значит Малый Мгер, после выхода из пещеры, должен перейти в первозданный период мира.

SUMMARY

The “Daredevils of Sassoun” epic is a system of sun worship, the heroes of which are the embodiment of the sun myth. The epic was primarily created during the epoch of the cult of Mithras. Its two heroes — Lion (Great) Mher and Little Mher are in genealogical associations with the god Mithra. Ideals (visions) of Little Mher’s getting out of a crag (rock) were derived from the ideology associated with the second coming of Mithra. The worship of fire and water originates from the first branch, the basis of which is the Legend of the Twins. Sanasar and Baghdasar symbolize the ascending sun, Lion Mher and David — the zenith, and Little Mher - the descending sun. The hero of the last branch of the epic secludes himself in the Raven’s Rock (Agravakar). The Raven is the symbol of the sun in mythology. It is the totem, the progenitor of the tribe. Hence, before coming out, Little Mher shall return to the pre-creation period of the world.

